

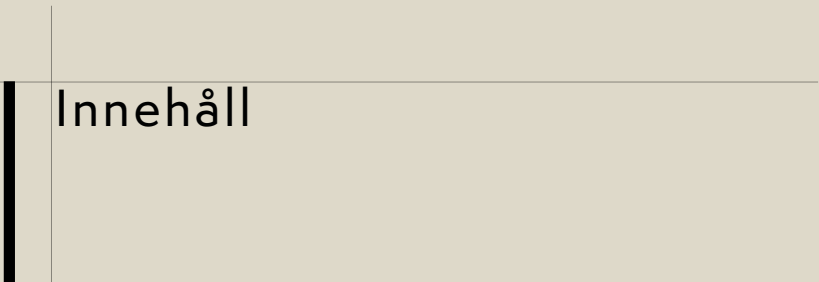
Riksförsäkringsanstaltens Direktionsrum

RESTAURERINGSPROCESSEN

ARKITEKT SIGURD LEWERENTZ 1932

GRÖNLANDET SÖDRA 13, STOCKHOLM

En fördjupning på just direktionsrummen,
f.d. Riksförsäkringsanstalten.
Skisser och svartvita bilder kommer från Lewerentz
samling, ArkDes.

Innehåll

RFA och direktionsrummen

RIKSFÖRSÄKRINGSANSTALTENS ÄMBETSBYGGNAD
DIREKTIONSRUMMENS FUNKTION

Arkitekt Sigurd Lewerentz

ALLKONSTNÄR

Direktionsrummen när huset var nytt

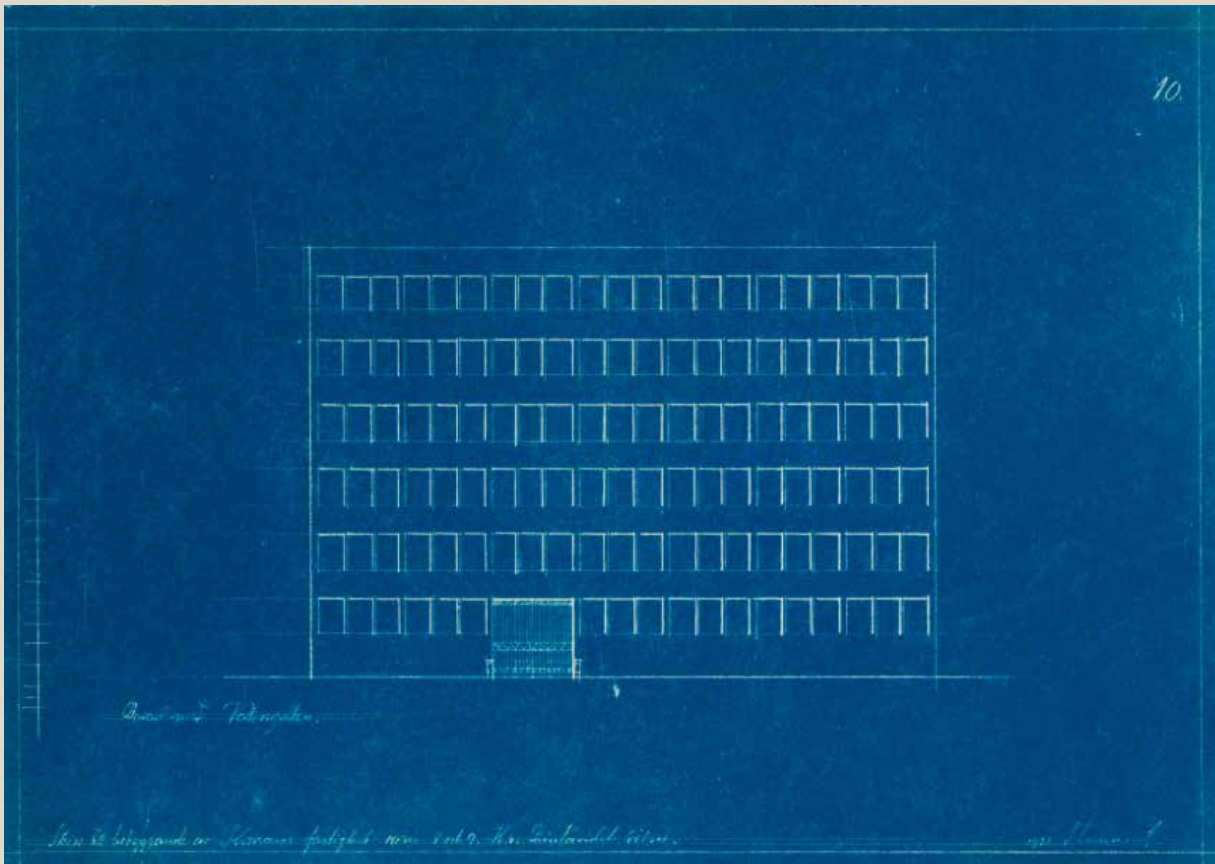
ALLKONSTNÄR

Restaureringen 2017-2021

ALLKONSTNÄR

Bruka & bevara

EN DEL AV VÅRT GEMENSAMMA KULTURARV
MARGINALEN BANK & DESS SAMARBETE MED ARKDES

Skissförslag, RFA fasad. Lewerentz samling, ArkDes.

RFA och direktionsrummen

RIKSFÖRSÄKRINGSANSTALTENS ÄMBETSBYGGNAD

Riksförsäkringsanstalten inrättades av staten 1902 och var föregångare till dagens Försäkringskassa. Den för verksamheten skraddarsydd ämbetsbyggnaden, strax intill Adolf Fredriks kyrka i Stockholm, invigdes i juni 1932. Arkitekt Sigurd Lewerentz hade med säker hand gestaltat byggnadens alla delar, från dess planform och planlösning, ner till minsta detalj som dörrtrycken och typsnitt för skyltning.

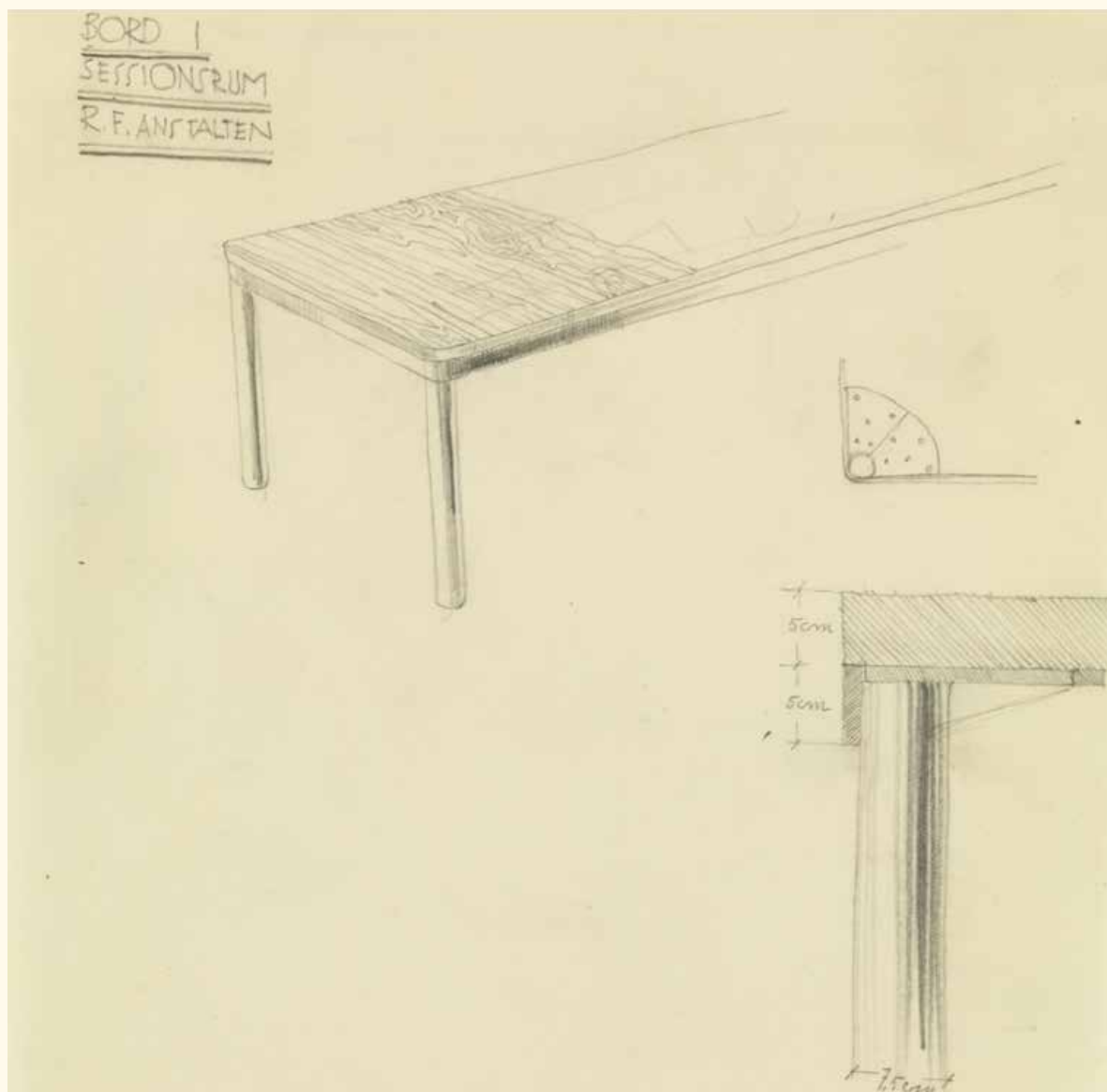
Kontorsbyggnaden blev en symbol för det välfärdssverige som höll på att växa fram. Den var också ett mycket gott exempel på den tidiga modernism som introducerats för skandinaver och nordbor på Stockholmsutställningen sommaren 1930.

DIREKTIONSNUMMENS FUNKTION

Byggnaden försågs med specialgestaltade direktionsrum, något som var gängse för tiden. Direktionsrummen placerades fem trappor upp, i hörnet av Adolf Fredriks Kyrkogata och Holländargatan. Därifrån hade myndighetens högsta ledning ett strategiskt läge i byggnaden och samtidigt fin utsikt mot den angränsande kyrkan och

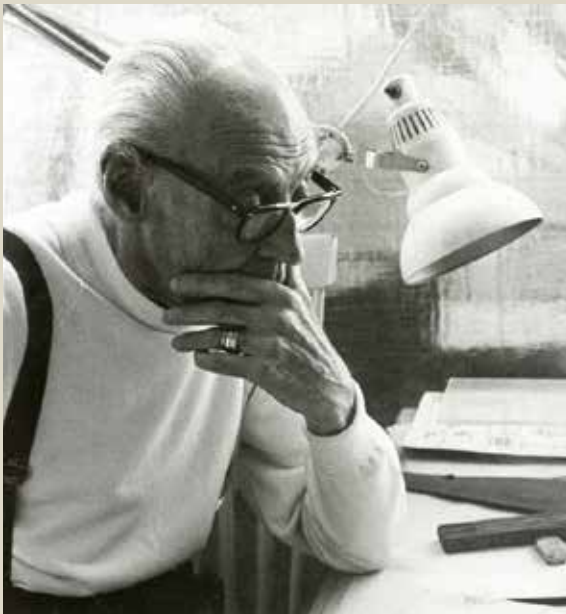
Sveavägen.

Direktionsrummen bestod av ett stort sammanträdesrum, sessionssalen, där ämbetsverkets ledning höll sina möten, generaldirektörens rum och dennes sekreterares rum. Entrén till rumssviten gick via sekreterarens rum, i vilket besökare fick sitta ner och vänta tills de släpptes in till generaldirektören eller till ett sammanträde. För att reglera besöksflödet till generaldirektören försågs sekreterarrummet med ett signalsystem med lampor som styrdes av generaldirektören själv. Med hjälp av dem kunde han signalera huruvida han var upptagen eller öppen för besök. Mellan de tre rummen fanns även ett interntelefonsystem, vilket bland annat gjorde att generaldirektören inte behövde resa sig upp och öppna dörren mellan arbetsrummen för att komma i kontakt med sin sekreterare.

Ovan: Skiss, bord till sessionssalen. Lewerentz samling, ArkDes.

Bild till höger: Sigurd Lewerentz vid skrivbord. Foto Karl-Erik Olsson-Snoogeröd, ArkDes.

Arkitekt Sigurd Lewerentz

ALLKONSTNÄR

Sigurd Lewerentz inledde sin yrkesbana med den kombinerade arkitekt- och ingenjörutbildningen vid Chalmers i Göteborg. Därefter fördjupade han sina kunskaper genom flera års praktik vid arkitektkontor i Tyskland. Även senare, efter att han återvänt till Sverige, genomförde han återkommande studieresor till Centraleuropa. Lewerentz var således väl förtrogen med de moderna strömningar som växte fram i och runt Tyskland under 1900-talets första decennier, något han hade stor nytta av vid gestaltningen av Riksförsäkringsanstaltens direktionsrum. Lewerentz uppväxt i en bruksmiljö, utbildningen vid Chalmers och hans

övriga utbildningserfarenheter, i kombination med hans kunskapstörstande personlighet, gjorde att han hade en bred kompetens, där inga moment i byggnadskonsten var honom främmande. Direktionsrummen i sig själva, liksom det skiss- och ritningsmaterial som finns i ArkDes samlingar visar att Lewerentz tog sig an och arbetade sig igenom alla delar i direktionsrummen, från snickeridetaljer och ytskiktsbehandlingar, till möblemang och ordförandeklubba. Rummen är vad man brukar kalla ett allkonstverk, där Lewerentz lagt sin hand vid varje enskild detalj.

Sessionssalen. Ett av de svartvita foton som använts som målbild i restaureringsprocessen. Foto P Källgren 1932, ArkDes.

Direktionsrummen när huset var nytt

GESTALTNINGSFÖRUTSÄTTNINGAR

Direktionsrummens interiörer formgavs mot slutet av byggnadens uppförande.

Handlingarna i ArkDes samlingar visar att Lewerentz höll processen levande in i det sista. Gestaltungs- och planeringsarbetet pågick så sent som våren 1932, endast ett par månader före invigningen. Det är därför rimligt att anta att hantverkarna lade sista handen vid

direktionsrummen strax dessförinnan.

Det finns ett stort antal bevarade skisser på alternativa utföranden för direktionsrummen, utarbetade i takt med att förutsättningarna förändrades och Lewerentz gestaltningsidéer mognade. Han hade inledningsvis tänkt sig att sessionssalens väggar, tak och dörrar skulle kläs med skivor av gabonmahogny och att dörrarna till rummet skulle ha ett ramverk av svart päronträ. Socklar och foder skulle bestå av marmor, medan motsvarande delar i generaldirektörens rum skulle tillverkas av skiffer. I generaldirektörens och sekreterarens båda rum skulle det sättas upp tapeter från det schweiziska företaget Salubra, som bland annat anlitat den schweiziske arkitekten Le Corbusier för att formge en kollektion. På grund av statliga besparingskrav,

förorsakade av effekterna från 1929 års börskrasch i USA, tvingades Lewerentz att tänka om. Beställaren, Kungliga Byggnadsstyrelsen, uppdrog åt Lewerentz att hitta besparingar i byggprojektet.

För direktionsrummen innebar det att exklusiva material byttes ut mot billigare, men utan att interiörerna för den skull förlorade i arkitektonisk verkshöjd eller hantverksmässig nivå.

Rummens slutliga gestaltning präglades av det lekfulla och samtidigt sparsmakade gestaltningsideal som under föregående år vuxit fram i Centraleuropa, bland annat genom Bauhausrörelsen, där ingenting var omöjligt och allt var värt att prova så länge det underlättade vardagslivet. Lewerentz förvaltade den tidiga modernismens öppenhet för nytänkande på ett förtjänstfullt sätt.

YTSKIKT OCH FAST INREDNING

Istället för att klä väggar, tak och dörrar med gabonmahogny och importerade designtapeter, slätspacklades och målades ytorna med linoljefärg. De osedvanligt släta målningsytor som karakteriserar rummen krävde ett tiotal behandlingsomgångar, men kostnaden för arbetskraft var vid denna tid

Generaldirektörens rum & Sessionssalen.
Foto P Källgren 1932, ArkDes.

forts... Direktionsrummen när huset var nytt

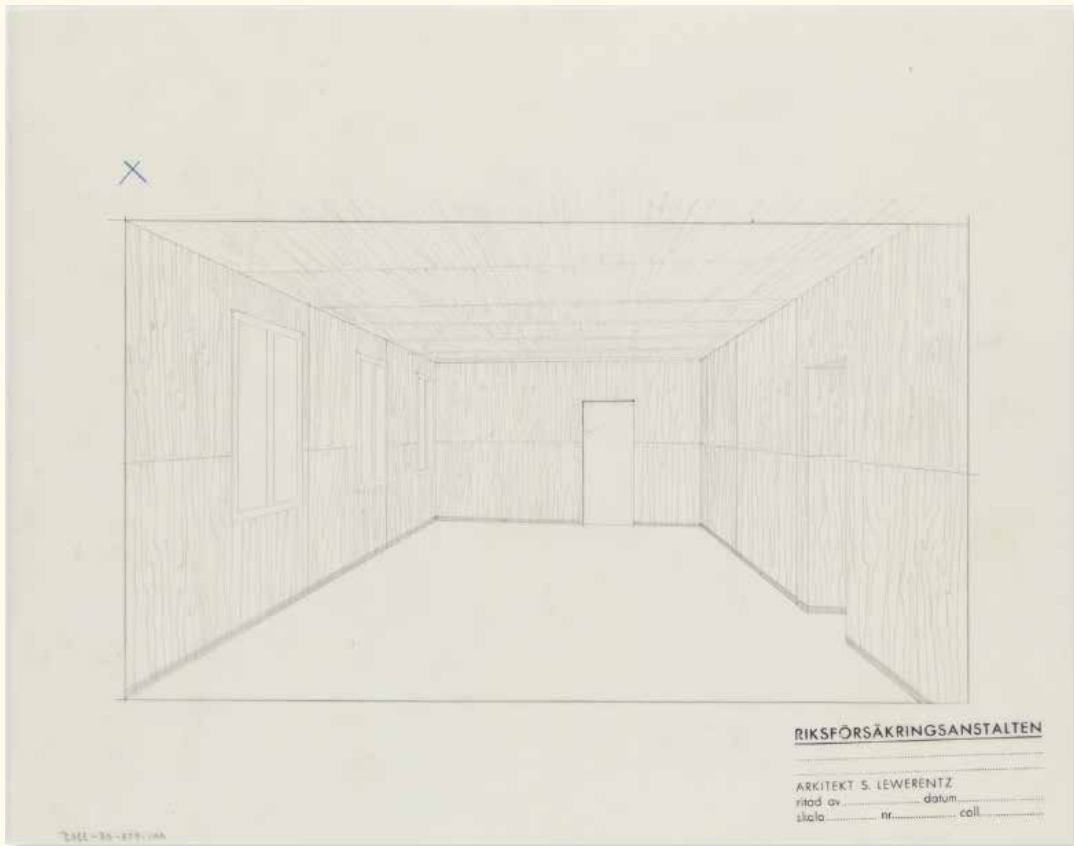
lägre än för material. Snickerierna, som tillverkades av furu, målningsbehandlades på samma sätt som övriga ytor. För att taken skulle bli extra blanka, användes lackfärg i de sista strykningarna. Ytterligare en besparingsåtgärd var att golvens stavparkett tillverkades av vitbok, det vill säga avenbok, istället för av ek.

KULÖRER OCH FÄRGSÄTTNING

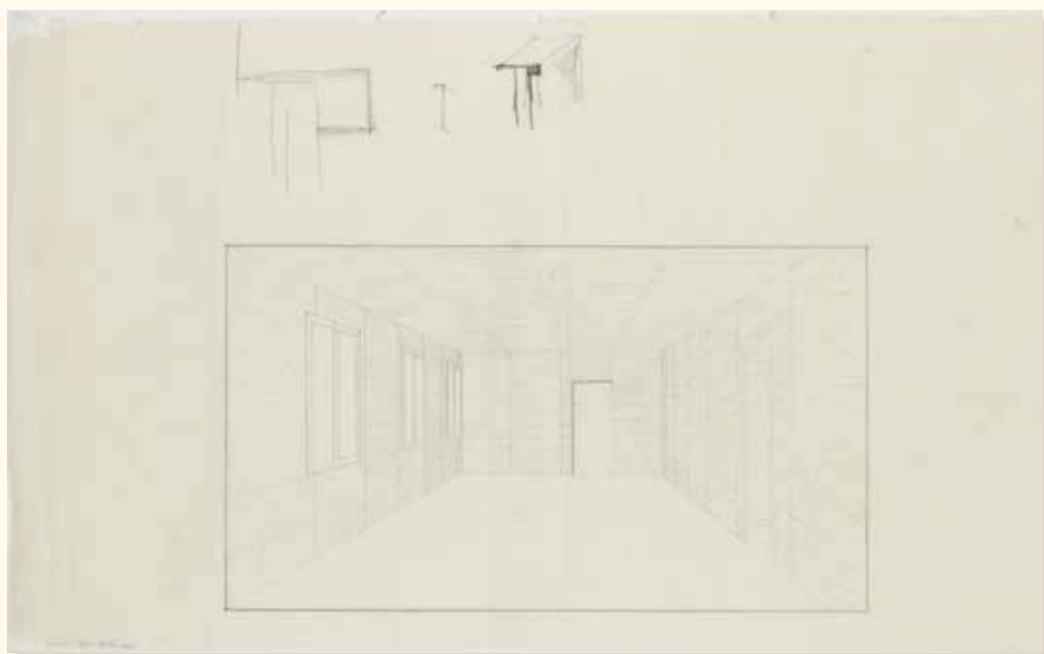
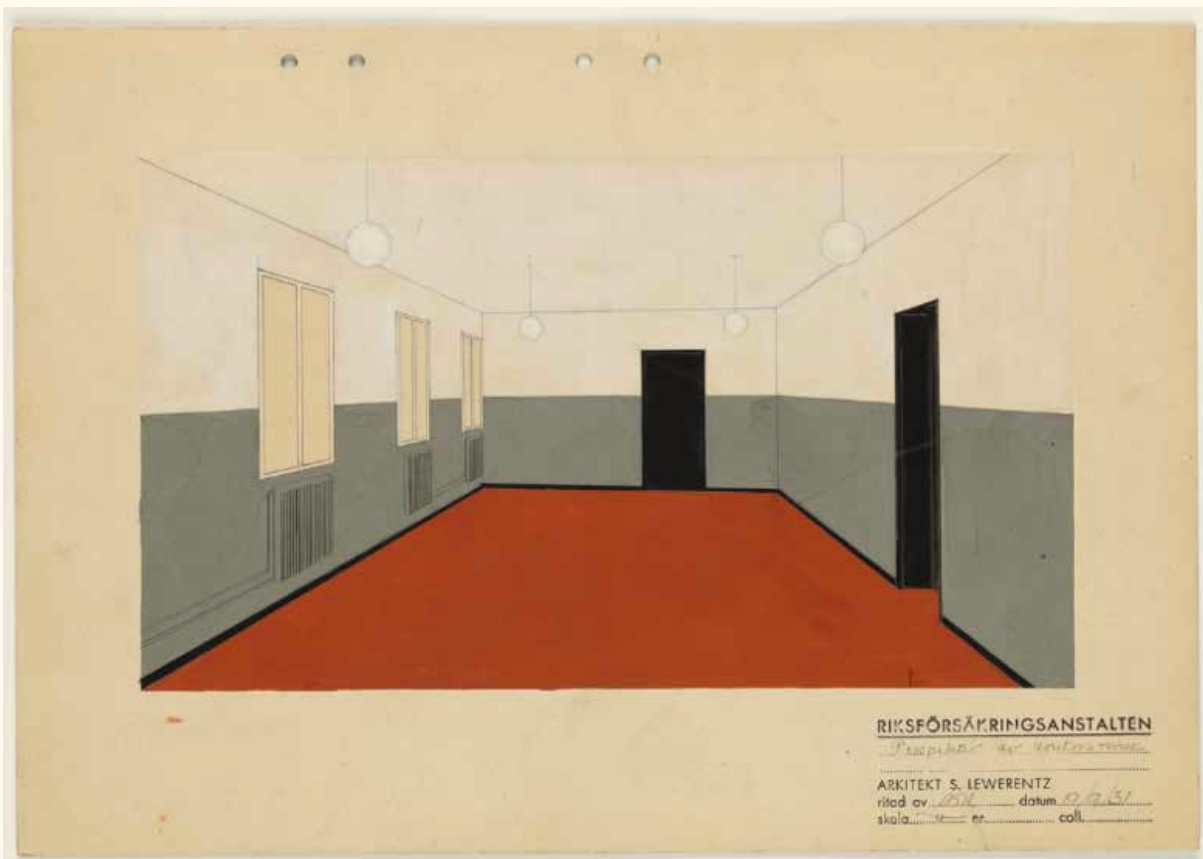
Rummens färgsättning är mycket karaktäristisk för det tidiga 1930-talets arkitektoniska strömningar. Liknande färgsättningar, med väggar och snickerier i en och samma cremefärgade kulör, i kombination med starkt kulörta tak hade visats på Stockholmsutställningen ett par år tidigare. Detta förhållningssätt till färgsättning hade vuxit fram i Centraleuropa under 1920-talet, där den tyska Bauhausskolan var centralpunkt. Den drivande kraften var att arkitekterna tvingades söka andra uttryckssätt, när dekorationer i form av stuckatur och profileringar inte längre var godtagbara verktyg i gestaltungsarbetet.

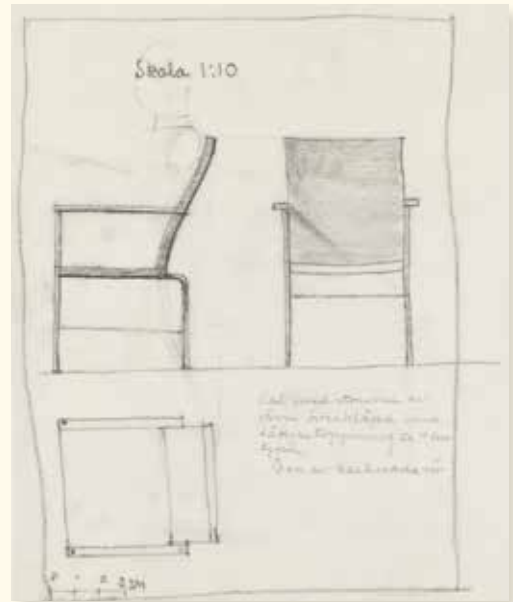
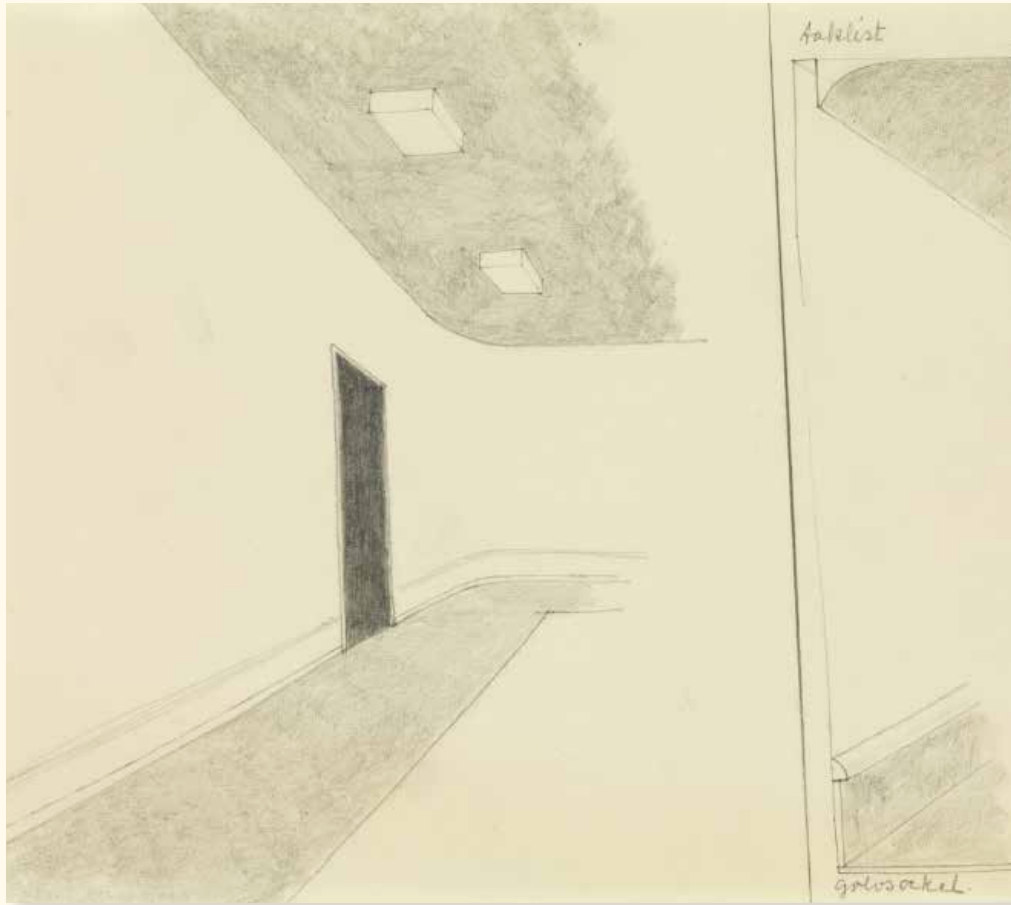
MÖBLEMANG OCH INREDNING

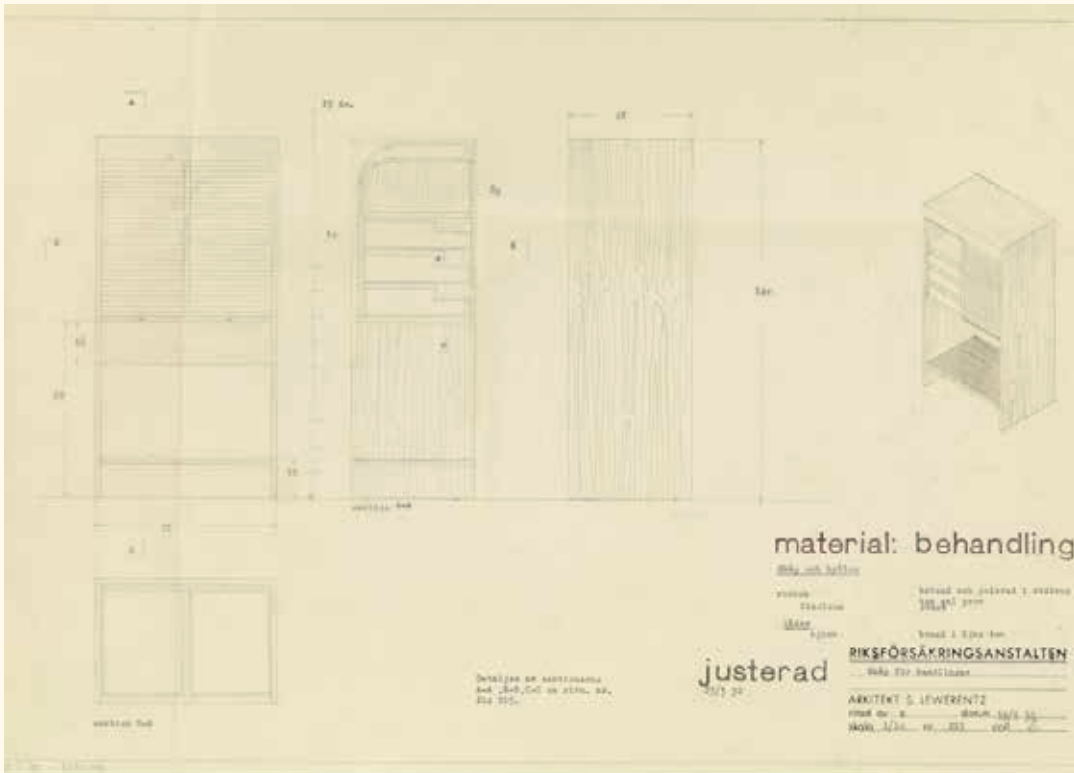
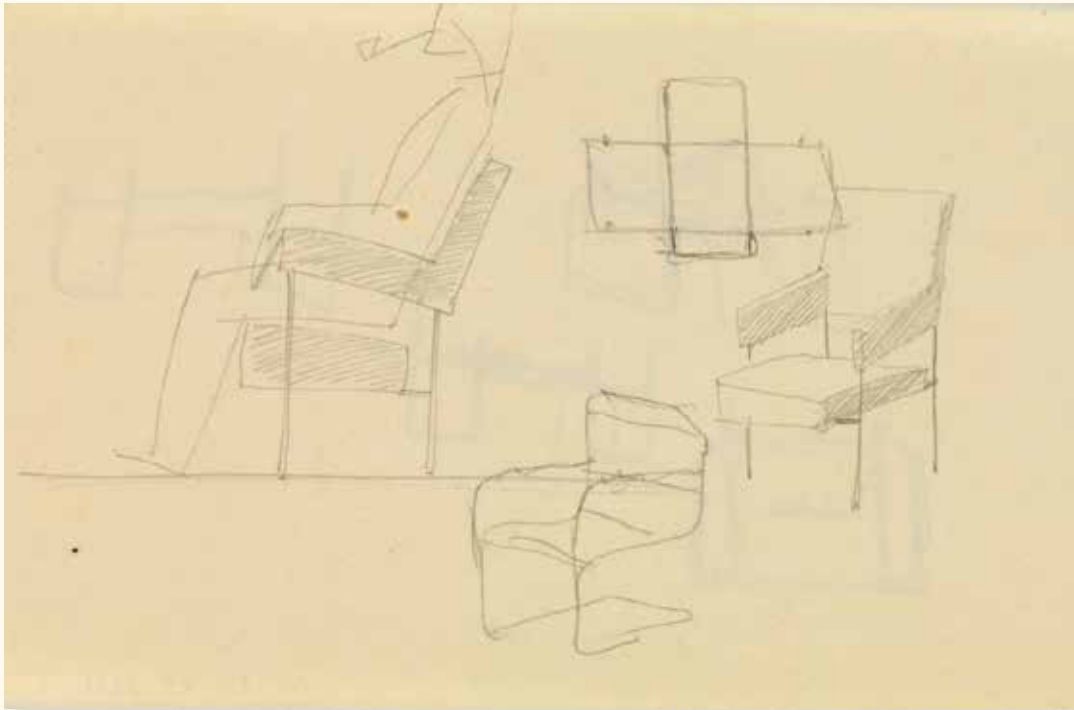
Möblemang och övrig inredning, som Lewerentz alltså specialdesignat just för direktionsrummen, tillverkades av några av landets mest välrenommerade leverantörer. Möblemanget levererades av AB Gemla Fabriker, AB Nordiska Kompaniet och David Blombergs AB. Det sistnämnda företaget var även leverantör av wiltonmattorna, medan belysningsarmaturerna troligtvis levererades av AB Nordiska Kompaniet.

Skisser från arbetsprocessen, alternativa utföranden för direktionsrummen. Lewerentz samling, ArkDes.

Skisser från arbetsprocessen, direktionsrummen. Lewerentz samling, ArkDes.

Processen i bilder

Restaureringen 2017-2021

OIGENKÄNNLIGA DIREKTIONSNUM

När nuvarande ägare tillträdde fastigheten 2014 var direktionsrummets ursprungliga gestaltning praktiskt taget uttraderad och möblemangent var skingrat för vinden. En mellanvägg var flyttad och generaldirektörens garderob hade tagits bort, till förmån för en glasad dörr ut mot korridoren. På väggarna satt flera lager av glasfiberväv, parkettgolvet i generaldirektörens var utbytt, ytterväggarna var tilläggsisolerade, utmed ytterväggarna löpte en bred installationssockel och i anslutning till taken löpte kraftiga ventilationstrummor, radiatorerna var utbytta och sessionssalens färgglada väggklocka var borttagen. Väggar, tak och snickerier var vitmålade. Direktionsrummen gick helt inte känna igen och de trädde inte längre fram i förhållande till byggnadens övriga utrymmen. Direktionsrummen hade blivit ytterligare några rum i mängden, bland hundratals andra.

LEDSTJÄRNOR FÖR RESTAURERINGEN

Vid den omfattande renovering av byggnaden som följde efter tillträdet, fattade ägaren beslut om att direktionsrummen skulle återställas till ursprungligt skick. Den snäva tidplanen gav dock inte tillräckligt utrymme för förberedelser, varför direktionsrummen inledningsvis lämnades utan åtgärd. Först under våren 2017 påbörjades det omfattande rekonstruktions- och restaureringsarbetet.

Anledningen till att restaureringen alls kom på tal var de två svartvita fotografier i ArkDes samlingar, som visar sessionsalen och generaldirektörens rum när de var nyligen färdigställda. De båda foton väckte intresset hos såväl fastighetsägaren som hos hennes rådgivare. Fotografierna har fungerat som inspiration och vägledning genom hela restaureringsarbetet, där målet varit att återskapa den unika arkitektur som arkitekt Lewerentz formgav 90 år tidigare. Det har inte enbart handlat om själva rummen, utan även om lös-

inredning och möblemang.

Restaureringsprojektet inleddes med arkivförforskningar och undersökningar av direktionsrummen på plats. Tack vare det omfattande källmaterialet hos ArkDes och möjligheten att utan tidspress och vid flera tillfällen undersöka rummen, har det varit möjligt att få svar på praktiskt taget alla frågor om hur de ursprungligen varit gestaltade. Mycket få frågor har lämnats obesvarade.

Ledstjärnorna för restaureringen har varit att gå till källorna för att få svar, basera besluten på fakta och att låta processen ta den tid som krävs. Det har tagit tid för projektgruppen att krypa in under skinnet på Sigurd Lewerentz, för att sätta sig in i hur han tänkte och vilka situationer han ställdes inför när direktionsrummen skulle gestaltas och iordningställas. Det har också tagit tid att hitta lämpliga produkter och leverantörer till allkonstrestaureringsprojekt. Målet har varit att, så långt det är möjligt, åstadkomma en ärlig och autentisk restaurering, med samma material och utföranden som när rummen iordningställdes första gången.

RIVA NER FÖR ATT BYGGA UPP

Den praktiska restaureringen inleddes med att alla sekundära tillägg demonterades och rensades bort ur rummen. Det innebar bland annat att ytterväggarnas tilläggsisolering togs bort, att den sekundärt tillkomna väggen mellan sessionsalen och sekreterarens rum togs ner, att alla tekniska installationer och utrustning, inklusive värmesystemet, togs bort, att det moderna parkettgolvet i generaldirektörens rum togs bort och att sekundära ytskikt på väggar och i tak togs bort.

Därefter inleddes återuppbyggnads- och återställandearbetet. Den ursprungliga planlösningen har återskapats genom att en ny vägg satts upp i det ursprungliga läget mellan sessionsalen och sekreterarens rum. Den sekundära dörröppningen mot korridoren, i läget för generaldirektörens garderob, har satts igen och garderobens snickeriinredning har återskapats. I samma process har även övriga inredningssnickerier, som golvlister, foder och dörrblad kompletterats och återställt.

Ovan: Original exemplar av karmstolen, ritad av Sigurd Lewerentz för Riksförsäkringsanstalten. Nedan: Produktionsprocess av nyttillverkade karmstolar. Specifikt för Direktionsrummen. Bilder från Gemla Fabrikens AB

ÅTERSTÄLLT PARKETT GOLV I GENERALDIREKTÖRENS RUM

I generaldirektörens rum var den ursprungliga vitboksparketten utrivna sedan tidigare. Att återställa parketten visade sig vara särskilt komplicerat. Just vitbok är inget vanligt träslag på marknaden idag, framför allt inte som stavparkett. Efter mycket letande hittade projektgruppen en markägare i Skåne som var beredd att fälla en av sina avenbokar, såga upp den och torka virket, för att därefter leverera det till stavparkettproducenten. Ett och ett halvt år senare kunde ny vitboksparkett, med samma mått och dimensioner som ursprungligen, läggas in i generaldirektörens rum.

SESSIONSSALENS VÄGGKLOCKA ÅTER PÅ PLATS

I sessionssalen har den elektriskt styrda väggklockan, med förgylld urtavla, återmonterats på sin ursprungliga plats. Klockan påträffades, undanstoppad i ett av byggnadens källarförråd, under pågående restaurering. Tack vare det svartvita fotografiet av sessionssalen, kunde klockan härledas till rummet och den aktuella väggen. Den exakta placeringen på väggen avtecknade sig även på den frilagda ursprungsmålningen.

YTBEHANDLING OCH FÄRGSÄTTNING Å LA 1932

Rummens ytskiktsbehandling, med släta och näst intill spegelblanka ytor i en djärv färgsättning, har återställts genom tålmodig uppbyggnad av ett stort antal mycket tunna lager av linoljebaserade målningsprodukter. De cremefärgade väggarna och snickerierna, de petroleumblå. Taken och den med aluminiumbrons målade bröstningen bakom generaldirektörens skrivbord är en rekonstruktion av rummets ursprungliga arkitektoniska måleri. Detsamma gäller för radiatorernas och radiatorrörens bemålning med aluminiumbrons. Särskild vikt har lagts vid att återskapa kulörer, materialitet och struktur.

NYA TEKNISKA INSTALLATIONER MED DE URSPRUNGLIGA SOM FÖRLAGOR

Även de tekniska installationerna har utformats med ursprungliga utföranden som förlagor. Radiatorerna har specialtillverkats med samma mått och dimensioner som på 1930-talet och de elektriska installationerna är av liknande typ som 1932. För att inte störa brukbarhet och funktion i våningsplanets övriga utrymmen har några avsteg från principen om fullständig rekonstruktion fått göras. Utmed rummets innerväggar löper kanaler med byggnadens moderna ventilationssystem och utmed ytterväggarnas golv ligger elkablage, dolda i låga golvlådor. I sessionssalen har de vertikala radiatorstammar som tillkom runt sekelskiftet 2000 och som löper utmed rummet yttervägg fått vara kvar.

MÖBLEMANG OCH INREDNING 2021

Med hjälp av Lewerentz tillverkningsritningar och två av direktionsrummets kontorsstolar i ArkDes samlingar samt ytterligare fyra ursprungliga kontorsstolar som nuvarande ägare ropat in på auktion, har ursprungligt möblemang och lös inredning kunnat rekonstrueras. De nya karmstolarna är, liksom originalen, tillverkade av brunbetsad björk med sitsar av svart skinn. Sessionssalens stora sammanträdesbord och generaldirektörens skrivbord är tillverkade av polerad och betsad björk, med bordsskivor av klarglas och underliggande textil. I taken hänger glober av opalöverdragat glas, med stag av mattförnicklåd mässing, och på golven ligger handtuftade ullmattor med samma storlek och mönster som ursprungligen. Varken arkivmaterialet eller de svartvita fotografierna berättar dock om textiliernas färgsättning, varför kulörerna baseras på gestaltningsmässiga preferenser vid 1930-talets början.

DIREKTIONSNUMMEN ÅTERUPPSTÅDNA

Idag präglas byggnaden som helhet av en varsam sammanvägning mellan Sigurd Lewerentz ursprungsgestaltning och de företag som verkar i byggnaden.

Trots Anpassningar till dagens behov är den funktionalistiska kontorsmaskin som Sigurd Lewerentz gestaltade för Riksförsäkringsanstaltens räkning fortfarande närvarande. Särskilt stark blir den upplevelsen i de restaurerade direktionsrummen.

Tack vare den mycket intresserade fastighetsägaren Ewa Glennow, ett omfattande arkivmaterial hos ArkDes, en engagerad projektgrupp och kunniga leverantörer och hantverkare, har Sigurd Lewerentz allkonstverk återuppstått. Det går återigen att besöka generaldirektör Ribbings och hans medarbetares arbetsrum, så som de en gång var.

Leverantörer från olika delar av landet, av bland annat stavparkett, sektionsradiatorer, linoljefärg, linoljelackfärg, böjträstolar, ullmattor och belysningsarmaturer har fått göra sitt yttersta för att leverera samma typ av produkter som Lewerentz en gång valde. Detsamma gäller för bygghantverkarna, som fått anstränga sig för att återskapa den interiör som successivt gått förlorad från 1940-talet och framåt. Det innebär att såväl materialval som hantverksutföranden, så långt det är tekniskt möjligt, är desamma då som nu. Bortsett från några få avsteg, framför allt framtvingade av tidigare ombyggnaders systemkrav, överensstämmer direktionsrummens utseende idag med hur de såg ut när byggnaden invigdes 1932.

Bild: Generaldirektörens rum. Foto Grönlandet.

Klockan restaurerad, tillbaka på ursprunglig plats, i Sessionssalen.

Illustration Stockholmsutställningen
1930. Sigurd Lewerentz samling,
ArkDes.

Bruka & bevara

EN DEL AV VÅRT GEMENSAMMA KULTURARV

Riksförsäkringsanstaltens före detta ämbetsbyggnad är förklarad som byggnadsminne och skyddas enligt kulturmiljölagens tredje kapitel. Syfte är att byggnaden ska bevaras för all framtid, för kommande generationer. Det är fastighetsägarens mål att de rekonstruerade direktionsrummen ska bevaras för lång tid framöver, samtidigt som de ska brukas med förnuft. Sessionssalen används därför vid särskilda tillfällen som mötesrum av den ordinarie verksamheten i byggnaden. För att denna extraordinära del av vårt gemensamma kulturarv ska vara tillgängligt för allmänheten, visas direktionsrummen och byggnaden även för särskilt intresserade. Guidade visningar bokas genom Grönlandet, visit@gronlandet.se.

MARGINALEN BANK OCH SAMARBETE MED ARKDES

Grönlandet, som byggnaden kallas idag, är en modern kontorsfastighet som inrymmer ett flertal hyresgäster, där Marginalen Bank är den största. Eftersom banken huserar i ett av Sigurd Lewerentz viktigaste verk och även

har ett starkt engagemang inom den kulturella och kreativa näringen, bland annat genom kreatörslånet (www.marginalenbank.se/kreatorslanet), faller det sig naturligt att banken, tillsammans med FAB Grönlandet Södra 13, är huvudsponsor till ArkDes utställning "Sigurd Lewerentz: Architect of Death and Life", som öppnar 1 oktober 2021.

Utställningen presenterar arkitekten och den internationelle giganten Sigurd Lewerentz. Efter fyra års forskning gjord av överintendent Kieran Long och intendent Johan Örn, presenteras en ny bild av Sigurd Lewerentz – en samtida, nyfiken, framåtsträvande arkitekt. På ArkDes får publiken ta del av originalmodeller, prototyper, skisser, privata foton och mycket annat.

Under utställningstiden kommer ArkDes att hålla guidade visningar i fastigheten Grönlandet, f.d. Riksförsäkringsanstalten. På visningarna får publiken bl a se direktionsrummen som återskapats till 1932 års originalversion. ArkDes visningar bokas via www.arkdes.se

Urval leverantörer

Byggfabriken AB
Gemla fabrikers AB
Gögalunds såg & hantverk
Kasthall Mattor & Golv AB
Karl Magnus Pierre Måleri AB
Lenhovda radiatorfabrik AB
Stockholms inredningssnickerier AB
Thule Fastighetsutveckling AB

Projektgrupp

Vicki Wenander, Byggnadsantikvarie
Petra de Verdier, Fastighetsansvarig
Mikael Wester Sandström, Driftansvarig
Lisa Modéer, Grafisk form

Läs mer om Lewerentz

Lewerentz. Ett Mästerverk.
Fredric Bedoire, Kerstin Wickman, Vicki Wenander,
Ewa Glennow, Foto Jonas Lindström
Sigurd Lewerentz. Dödens och livets arkitekt.
Kieran Long, Johan Örn, Mikael Andersson
Sigurd Lewerentz, *Janne Ahlin*

